

Енергетичний потенціал Півдня України: сировинний і транскордонний аспекти

У статті висвічуються питання можливостей Півдня України щодо забезпечення країни енергоресурсами: за рахунок видобутку на шельфі Чорного та Азовського морів та за рахунок розширення транскордонної функції при транзиті енергоносіїв.

In the article represent questions of opportunities of the South of Ukraine concerning maintenance of the country with power resources: due to extraction on a shelf of the Black and Azov Seas and due to expansion of Tranboundary function at transit of energy carriers.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Енергобезпека перетворилася у важливий фактор зовнішньої політики, а енергетичним питанням надається політичне значення. На даний момент енергетичний баланс України складають: природний газ - 45%, вугілля - 25%, нафта - 13%, атомна енергія та інші джерела - 14%. Україна належить до енергодефіцитних країн і за рахунок власного видобутку забезпечує себе лише на 24-25% газом та на 20% нафтою [1].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Нової енергетичної стратегії Європейського Союзу [2], [4] та Росії [3], [5] свідчить, що у середньостроковій перспективі ЄС нарощуватиме імпорт російських газу і нафти, водночас намагаючись диверсифікувати шляхи їх надходження, що може створити серйозні проблеми для України як держави-транзитера.

Виділення невирішених раніше проблем. Питаннями енергозабезпечення займається багато фахівців як в Україні, так і за її межами [1-5], та вони зазвичай висвітлюють загальноукраїнський аспект, а не місце Півдня України у вирішенні цього питання.

Постановка завдання. Зважаючи на основні принципи регіональної політики, яким в останні роки стали приділяти більше уваги, цікавим є вивчення регіонального аспекту цієї проблеми – тобто виявлення місця Півдня України як сировинної бази і зони транскордонного співробітництва для енергозабезпечення як нашої країни, так і країн ЄС.

Південь України таким чином може розглядатися з декількох позицій:

- як потенційна сировинна база для видобутку енергоресурсів (в основному нафти і природного газу на шельфі Чорного та Азовського морів);
- як регіон, через який проходять транзитні нафтопроводи (в тому числі Одеса-Броди) і газопроводи (в тому числі можливість відгалуження газопроводу „Набукко” до України);
- як регіон, що може стати транзитним для експорту української електроенергії за кордон

Перспективи видобутку енергоносіїв на морському шельфі. За оцінками фахівців, потенційні вуглеводні запаси Чорного та Азовського морів, що видобуваються, складають 2,3 трлн. м³ у газовому еквіваленті [6]. Для порівняння: розвідані запаси нафти у Китаї становлять 3,3 млрд. т, США - 3,1 млрд. т, Росії - 9,8

млрд. т, Іраку - 9,2 млрд. т [7]. Україна має намір до 2011 року вкласти близько 1 млрд. дол. в освоєння шельфу Чорного моря. За найближчі 10-15 років можна відкрити не менше 15 нових родовищ і довести річний обсяг видобутку природного газу на шельфі до 8-10 млрд. м³, а нафти і конденсату – до 5 млн. тонн. Реалізація цих планів вимагає багатомільярдних інвестицій. Таким чином, загальний видобуток тільки природного газу складатиме близько 28 млрд. м³.

Одним із найперспективніших об'єктів шельфу Чорного моря є структура Паласа, прогнозні видобувні ресурси якої становлять близько 75 млрд. м³ газу. За умови освоєння родовища максимальний річний видобуток газу з нього становив би 3,5 млрд. м³. Термін окупності проекту - 12 років. З огляду на великі глибини моря (450-850 м) вивчається можливість залучення компанії-інвестора, яка володіє установкою, придатною для буріння свердловин на великих глибинах моря. За належного фінансування та виконання робіт з пошуку, розвідки і облаштування родовищ до 2010 р. обсяг морського видобутку газу буде доведено до 2 млрд. м³ на рік.

У найближчий час почнеться освоєння Одеського газового родовища. Поряд з ним виявлене ще одне - Безіменне, яке ДАТ «Чорноморнафтогаз» має намір освоювати паралельно з першим. При цьому йдеться про сумарні запаси природного палива в 45-50 мільярдів м³. В облаштування родовищ планують вкласти приблизно 500 млн. грн. на паритетних засадах.

НАК «Нафтогаз України» прийняв рішення про продовження будівництва другої нитки магістрального газопроводу Херсон-Крим. Цей газогін дозволить покращити газопостачання південних районів Херсонської області та АР Крим, а після збільшення видобутку газу на шельфі Чорного та Азовського морів буде використовуватися у реверсному режимі для поставок палива у континентальну частину газотранспортної системи України. Діаметр другої черги газопроводу складає 700 мм. Введення в експлуатацію відбудеться до кінця 2008 року.

Основні запаси вуглеводнів знаходяться на глибинах більше 300 метрів. Такого обладнання "Чорноморнафтогаз", та інші українські компанії, не мають. Обладнання, що використовується для проведення таких робіт, надзвичайно дороге і воно вже орендоване на 15 років уперед по всьому світу. Будівництво однієї платформи коштує від 500 млн. доларів, наші українські заводи, наприклад, керченський завод "Залив", здатні будувати такі платформи, але ні відповідної програми ані коштів поки що не передбачено. Тому на сьогодні найбільш реальним способом освоєння глибоководних родовищ є укладання партнерських угод з іноземними компаніями. Вже зараз такі світового лідери шельфового видобутку, як "Shell", "BP", "Hunt Oil" зацікавлені в роботі на шельфі Чорного та Азовського морів.

Видобуток нафти та газу у регіоні є привабливим навіть у випадку обмежених запасів, завдяки вдалому географічному розташуванню та наявності розвиненої транспортної інфраструктури. Поєднання вітчизняної газотранспортної системи з аналогічними системами Східної і Західної Європи дає можливість транспортувати видобутий на шельфі Чорного і Азовського морів газ у будь-яку точку України та Європи, що може бути одним з варіантів розв'язання проблеми диверсифікації джерел постачання вуглеводнів. Побудова ж нафтопроводу "Бургас - Александрополіс" та добудова нафтопроводу "Одеса - Броди - Плоцьк" зробить чорноморсько-азовську нафту ще більш привабливою [8].

Транскордонна енергетична функція регіону. Через Південь України проходить низка нафто- та газопроводів, в тому транзитних – з Росії до країн ЄС та Турції. Побудований нафтопровід Одеса-Броди, який у найближчі роки буде подовжений до

Плоцька. Його сировинною базою є країни Каспійського регіону, а споживачами – Україна і країни ЄС.

Нафтопровід Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ повинен стати складовою частиною Європейської енергетичної мережі. Залежність країн ЄС від імпорту нафти на даний час складає близько 55%, до 2010 року сягне майже 65%, а до 2020 року зросте до 80%. У країнах Центральної і Східної Європи, залежність від імпорту нафти до 2020 року може збільшитися з 80% до 90%. Набувають сили нові конкуренти для Європи на каспійську нафту - Індія і Китай, які споживають все більше сировини. В цих умовах Україна зацікавлена в участі у енергетичних проектах, які реалізують країни ЄС зі своїми партнерами.

Ключовим елементом диверсифікації джерел надходження нафти є реалізація проекту Євро-Азіатського нафтотранспортного коридору. Розвиток ЄАНТК в напрямку Польщі дозволяє збільшити пропускну спроможність нафтопроводу Одеса-Броди до 45 млн. тонн на рік відповідно до потреб ринку. Реалізація ЄАНТК дає змогу Україні більш активно приймати участь в міжнародній кооперації, у тому числі в міжнародних консорціумах.

В Енергетичній стратегії України до 2030 року передбачено залучати джерела постачань нафти з Азербайджану, Казахстану, Туркменії, країн Близького і Середнього Сходу, щоб таким чином підсилити роль України як транзитера між нафтовидобувними регіонами Сходу і ринками збуту в Європі. Реалізації проекту розвитку ЄАНТК дозволить організувати транспортування різних сортів нафти на європейський ринок по нових маршрутах [9], [10].

На думку більшості вітчизняних експертів, в довгостроковій перспективі (10-15 років) лише ресурси багатих на вуглеводні країн Каспійського регіону зможуть виступити для України реальною альтернативою нинішньої російської монополії. При цьому саме від вміння офіційного Києва наводити переконливі аргументи на багаторівневих політичних переговорах і успішного пошуку пріоритетних напрямків співпраці з прикаспійськими державами залежатиме стан їх подальших взаємин.

Інтереси України полягають в лобіюванні експортних маршрутів що виходять до узбережжя Чорного моря. Наявність ресурсів є невід'ємною умовою ефективної реалізації проекту Одеса-Броди, здатна збільшити об'єми прокачуваної сировини по українських транспортних магістралях і розширити можливість диверсифікації джерел надходження палива на українські нафтопереробні потужності, розбавивши тим самим монопольні постачання з Росії.

На протидію із російськими інтересами, в цьому регіоні присутні інтереси США і Європи, які зацікавлені в послабленні російської монополії на енергоносії. Серед цих компаній лідерами є: Royal Dutch Shell, Exxon Mobil, Chevron Texaco, НК „КазМунайГаз” та частково British Petroleum, ConocoPhillips і ДНКАР. Тому спроби пошуку спільних позицій могли б мати для України важливі позитивні наслідки.

Поки що вітчизняна нафтотранспортна система повністю залежить від Росії, яка утримує монопольне положення в сфері постачань нафти і її транзиту до Європи. Зважаючи на нову енергетичну стратегію Росії, вона підтримує постачання нафти до Європи через створення енергоконекторів, серед яких Чорноморський (до нього входить нафтопровід Одеса-Броди) постійно буде блокуватися.

Підключення світових нафтовидобувників до консорциуму для реалізації проекту європейського значення дасть змогу доправити каспійську нафту у перспективний і фінансово стабільний регіон – Центрально-Східну Європу та на місткий внутрішній ринок Німеччини.

Вартість української ГТС, за різними оцінками, становить 15-20 млрд. дол. Росія і Україна беруть участь у виконанні спільного проекту, внесеного до переліку проектів ЄС у газовій сфері: розширення пропускної спроможності газопроводів з Росії до Балканських країн та Туреччини. Безпосередньо України стосується та частина спільної роботи, що пов'язана з розширенням пропускної спроможності транзитного газопроводу Ананьїв-Ізмаїл.

Виконання проекту дозволить збільшити пропускну спроможність газотранспортної системи України та забезпечить транзит російського газу до Туреччини і країн Балканського регіону обсягом до 38 млрд. м³ на рік.

На території України передбачено будівництво газопроводу Ананьїв-Ізмаїл і компресорних станцій. Проект виконує ВАТ «Газтранзит». Першу фазу проекту - будівництво КС «Тарутине» - вже закінчено, це дозволяє збільшити експорт газу на 3,9 млрд. м³. Розпочато підготовчі роботи до другого етапу проекту - будівництва другої гілки газопроводу Ананьїв-Тирасполь-Ізмаїл [11].

Від стабільної роботи ГТС значною мірою залежить енергетична безпека не лише України, але й 18 європейських країн - споживачів російського газу. За своєю пропускну спроможністю, протяжністю та складністю споруд газотранспортна система України посідає друге (після російської) місце у світі.

Газотранспортна система України (ГТС) складається з 37,6 тис. км газопроводів різного призначення та продуктивності, 73 компресорних станцій із 110 компресорними цехами, де встановлено 703 газоперекачувальні агрегати загальною потужністю 5,4 тис. МВт, 1607 газорозподільних станцій, 13 підземних сховищ газу загальною місткістю за активним газом понад 32,0 млрд. м³ та об'єкти інфраструктури [13]. На "вході" ГТС спроможна прийняти до 290 млрд. м³, а на "виході" передати 175 млрд. м³ природного газу, в т.ч. 140 млрд. м³ - до країн Західної та Центральної Європи.

Основне обладнання ГТС працює без значних перебоїв завдяки постійній роботі українських підприємств з його оновлення та модернізації. На сьогодні близько 29% газопроводів відпрацювали свій амортизаційний термін, майже 60% експлуатуються від 10 до 33 років. Майже третина із 703 ГПА КС виробила свій моторесурс або близька до цього і потребує реконструкції. Впродовж найближчих 5 років Україна повинна вкласти 2,5 мільярда євро у модернізацію своєї газотранспортної системи.

ЄС розглядає шляхи залучення Молдови і України до енергетичного договору, який охоплює 34 країни. Договір Енергетичної Спільноти, підписаний торік в Афінах, поєднує країни Євросоюзу з державами Південно-Східної Європи (Хорватією, Боснією, Сербією і Чорногорією, Румунією, Болгарією). Мета договору - створити найбільший у світі інтегрований ринок газу і електроенергії. Договір передбачає фінансову допомогу вартістю 30 мільярдів євро на розвиток інфраструктури електроенергії до 2015 року і розширення газового ринку між Каспійським морем і Європейським Союзом [4].

Серйозною вадою проекту «Nabucco» є те, що маршрут газопроводу не проходить Україною, а його пропускна здатність порівняно невелика – максимум 31 млрд. м³ на рік. Тому частка цього маршруту в загальному імпорті газу до України не буде значною. Можна законтрактувати з цього газопроводу 5–6 млрд. м³ газу на рік. Для цього можна використати газопроводи, що транспортують газ в напрямі Туреччини і балканських країн (через ГВС Орловка – Ісакча) в якості відводів від «Nabucco» до України. Транспортування газу через ГВС Орловка в цьому напрямі зараз становить майже 22 млрд. м³ на рік [1].

Україна на даний час є енергетично залежною від Росії. Річне споживання газу в Україні в середньому становить 76 млрд. м³. Необхідна його кількість забезпечується

передусім за рахунок отримання щорічно 28 млрд. м³ як плати за транзит російського газу через українську територію до країн Європи і Туреччини. Але у зв'язку з тим, що з Росією укладено договір про реструктуризацію боргу за газ, спожитий у 1997-2000 роках, протягом 2005-2009 років НАК "Нафтогаз України" щорічно в рахунок погашення цього боргу надаватиме послуги з транзиту на суму 250 млн. дол. та отримуватиме 23 млрд. м³ для забезпечення балансу газу [1]. Участь у проектах на кшталт „Набукко” дасть змогу диверсифікувати джерела надходження у даному випадку – природного газу.

Газопровід «Набукко», перша лінія якого потужністю 8 млрд. м³ газу буде готова ймовірно у 2012 році, можливо буде заповнений газом з країн Каспійського регіону (Туркменістан, Азербайджан, Казахстан), а пізніше також і з Ірану (сукупний можливий обсяг прокачування газу - 31 млрд. м³). Якщо газопровід «Набукко» пройде по території Болгарії і Румунії, то він зможе забезпечити блакитним паливом також Молдову і Україну, замінивши в цих країнах постачання газу з Росії.

Будівництво 3,300-кілометрового трубопроводу починається у 2008 році і плануються бути закінченим у 2011 році. Вартість проекту оцінюється у 4.6 млрд. EUR (5.8 млрд. USD) акціонерами виступають 5 компаній, газопровід забезпечить постачання газу шести країнам. Основна компанія – з Австрії. Пропускна спроможність - 30 млрд. м³ на 2020 рік .

Проект "Набукко", забезпечить доставку середньоазійського та азербайджанського газу до Європи через Південний Кавказ і Туреччину до Болгарії, Угорщини, Румунії, Австрії і Франції [2].

Оператор проекту Nabucco Gas Pipeline International GmbH, учасниками якої є турецькі Botas, болгарська Bulgargaz, румунська Transgaz S.A., угорська MOL і австрійська OMV Gas International GmbH (у кожної по 20%).

Газові кризи у відносинах між Росією і Україною, а потім - Росії і Білорусі порушили питання про надійність Росії як основного поставника енергоносіїв. Росія прагне не тільки здійснювати поставки до ЄС азійської нафти і газу, але й контролювати розгалужену систему нафтопроводів і газопроводів та розширювати її. На противагу існуючим з радянських часів транспортним магістралям отримують життя проекти транзиту енергоресурсів в обхід України. До них належать діючі і перспективні газопроводи (Північноєвропейський, що має бути прокладений по дну Балтійського моря, Баку–Тбілісі–Ерзурум, "Набукко", "Bluestream–2", який поставляє туркменський газ через Чорне море) та нафтопровідні системи (Баку–Тбілісі–Джейхан, Самсун–Джейран, Новоросійськ–Бургас–Олександрополіс, Новоросійськ–Констанца–Омішаль–Трієст). Російський "Газпром" прагне встановити монополію на поставки газу до країн Європи шляхом здобуття контролю за газопроводами "Блакитний потік", Північноєвропейський та "Набукко" [12].

Резерв електричних потужностей України складає 52 тис. МВт, на даний час максимально використовується лише 19-20 МВт. Взимку цей показник сягає 30 МВт. Південний регіон відіграє важливу роль у транзиті електроенергії, водночас відчуваючи її певний дефіцит. До 2010 року передбачається спорудження об'єктів, які забезпечать формування системоутворюючої мережі Об'єднаної енергосистеми України (ОЕС) для передачі електроенергії із надлишкових західних регіонів країни у дефіцитні центральний та східний регіони; посилять міждержавні зв'язки з метою збільшення експортних поставок електроенергії.

Висновки

Геолого-розвідувальні роботи підтверджують, що український шельф є за запасами енергоносіїв не менш перспективним, ніж регіон Каспійського моря чи арабських країн. З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин в Україні досі не створено достатніх умов для того, щоб іноземні компанії, які мають технології, досвід розробки глибоководних родовищ вуглеводів і кошти вкладали їх у реалізацію українських інвестиційних проектів.

З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин в Україні не створено достатніх умов для того, щоб іноземні компанії, які мають технології та досвід розробки глибоководних родовищ вуглеводів вкладали свої інвестиційні ресурси у реалізацію проектів.

Стримує процес залучення інвесторів, перш за все іноземних, відсутність делімітації кордонів в Чорному на Азовському морях. Не можливо сьогодні чітко визначити сектор, що належить Україні, а це значить - і перспективні регіони робіт, по яких можна готувати інвестиційні проекти і шукати під їх реалізацію інвесторів.

Розробка ресурсів Чорного та Азовського морів має великі перспективи. Світовий досвід показує, що освоєння великих, перспективних родовищ на глибинних шельфах морів та океанів здійснює стимулюючу роль через залучення інвестицій в розвиток окремих підприємств, галузі і держави в цілому.

Країни Євросоюзу зацікавлені створенням нових транзитних маршрутів з Каспію і Середньої Азії, які повинні різко скоротити їхню енергозалежність від постачань нафти і газу з нестабільного Близького Сходу і непередбачуваної Росії. В рамках наміченої диверсифікації нафтогазового імпорту, Казахстан і Туркменістан можуть дати Європі до чверті необхідних енергоносіїв. Але для досягнення цієї життєво важливої мети необхідно зв'язати пострадянські республіки Середньої Азії і Європу новими трубопроводами, проклавши їх через південний Кавказ, Туреччину та Україну. Найближча мета ЄС - подолати подвійну залежність: від російського газу і від російського посередництва при постачанні енергоносіїв з каспійсько-азіатського регіону.

У пріоритетних проектах ЄС участь України не передбачається, що можна пояснити дотриманням Євросоюзом принципу диверсифікації шляхів надходження газу. Водночас проект будівництва газової мережі з Прикаспійських країн може становити інтерес для України, а фактично початковий рівень розробки проекту залишає Україні перспективи участі в ньому.

Україні необхідно вирішити проблеми внутрішнього газового ринку, які заважають наблизитися до виконання умов, необхідних для вступу до ЄС у газовому аспекті. Серед тих, що потребують щонайскорішого вирішення, можна виділити проблему існування на внутрішньому ринку газу монополій і непрозорих механізмів формування цін та тарифів. Необхідно остаточно відмовитися від практики субсидування одних категорій споживачів за рахунок інших. Треба поступово адаптувати законодавство України до законодавства ЄС у сфері газової енергетики. Потрібно створювати сприятливі умови для інвестування коштів в українське газодобування і залучення на український ринок додаткових постачальників з власними ресурсами газу. Створення конкурентного газового ринку в нашій державі дозволить прискорити процеси приєднання України до ЄС.

Реалізація російських проектів обходу трубопроводами території України, за підтримки ЄС, вже до 2010 року може призвести до зменшення обсягів транзиту газу через Україну більше як на 60 млрд. м³ на рік. Водночас розширення української

газотранспортної системи за проектами, що реалізуються, може підвищити пропускну спроможність ГТС щонайбільше на 15-20 млрд. м³ на рік.

Стратегія України в нафтогазовому комплексі повинна бути направлена на:

- створення привабливого інвестиційного клімату для роботи приватних компаній в нафтогазовій сфері;
- збільшення власного видобутку природного газу;
- розширення газо- і нафтотранспортних можливостей на території України для постачань енергоносіїв з Росії, Казахстану, Туркменістану до Європи;
- забезпечення довгострокових резервів нафти і газу для попередження кризових ситуацій;
- зміцнення енергетичного суверенітету, диверсифікація імпорту енергоносіїв.

Література:

1. Діак І.В. Нафтогазова складова енергетичної безпеки // Голос України від 4 квітня 2005 р. // www.gasunion.org.ua/publish/statuya_diyak_4.htm - 28k
2. Азербайджан и Австрия договорились о газопроводе в обход России // http://www.ng.ru/courier/2007-11-12/15_etnos.html
3. Гетц Р. Велика гра на Каспійському морі // http://www.ng.ru/energy/2007-05-22/11_kaspiy.html
4. Європа в пошуках енергетичної безпеки // Євроатлантична Україна від 18 січня 2006 р // www.ieac.org.ua/index.php?id=5&ch_id=22&ar_id=3815&as=0 - 50k
5. Воронина Н.В. Мировой рынок нефти: тенденции развития и особенности ценообразования // www.cfin.ru/press/practical/2003-10/05.shtml - 77k
6. Ясюк В.М. Інвестиційна привабливість проектів розробки морських родовищ українського сектору Чорного та Азовського морів // www.gasunion.org.ua/visnyk/visnyk_2_yasyuk.htm - 14
7. Присяжнюк А. Держава може і має добувати власні енергоносії // Урядовий кур'єр // www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=82117942
8. Набок В. ДАТ "Чорноморнафтогаз" зробило ще один крок до підвищення енергобезпеки України // www.vox.com.ua/.../dat-chornomornaftogaz-zrobylo-sche-odyn-krok-do-pidvyschennya-energobezpeky-ukrainy.html - 66
9. Насиров Е. Каспійська нафта дорогою в Україну // Політика і час .- 2006 .- № 11.- С.41-43.
10. Нові тенденції у сфері енергетичної безпеки: Збірка статей на основі матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., К.: Логос .- 2004 .
11. Саприкін В. Газовий трикутник ЄС-Україна-Росія: єдність та боротьба інтересів // Дзеркало тижня від 13 квітня 2002р.
12. Мартинюк В. Євроінтеграція України крізь призму російсько-європейських відносин аналітик УНЦПД // Український незалежний центр політичних досліджень // eu.prostir.ua/library/4288.html - 44k
13. Енергетична стратегія України до 2030 року // www.aes-ukraine.com/documents/5390.html - 48k.

Вісник соціально-економічних досліджень. Зб. наук. праць,

Вип.30, Одеса, ОДЕУ, 2008.-С.254-260.